

УДК 581.527 (477.44)

О.П. ДОБРОВОЛЬСЬКА

Інститут ботаніки ім. М.Г.Холодного НАН України,
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01601

ІСТОРИЯ ВИВЧЕННЯ ФЛОРИ м. ВІННИЦІ

Ключові слова: *Вінниця, історія досліджень, урбанофлора*

Key words: *Vinnitsa, history of investigations, urbanoflora*

O. DOBROVOLSKA

THE HISTORY OF INVESTIGATION OF VINNITSA URBANOFLORA

M.G.Kholodny Institute of botany NAS of Ukraine

2 Tereshchenkivska str., Kyjiv, 01601, Ukraine

The results of analysis of history of investigation of Vinnitsa' urbanoflora and flora of neighboring territories are given. The periods of these investigations are allocated.

Місто Вінниця є обласним центром, розташоване на правобережжі Дніпра, в лісостеповій смузі України. Географічні координати: 49°13' північної широти і 28°26' східної довготи. Місто простягається по обидва береги середньої течії Південного Бугу майже на 10 км [6]. Площа території міста перевищує 6094 га [7].

За геоботанічним районуванням територія міста Вінниці належить до Літинського геоботанічного району, Вінницького (Центрально-подільського) округу, Подільсько-Бесарабської підпровінції, Східноєвропейської провінції, Європейської широколистяної області. Рослинність цього регіону цікава тим, що тут ростуть як типові представники західноєвропейського помірно-вологого й помірно-теплого клімату, так і види континентального клімату [5].

Перші відомості про природу Вінниччини, у тому числі міста, були наведені В.Марчинським (1823), який досліджував історичний розвиток і природу Поділля [20]. Автор зазначав, що Вінницькі ліси належали до: "... типу середньо-європейських лісів, а переважають серед них чорні мішані ліси. Основне тло рослинності становить граб, а до звичайних тутешніх дерев належать: ясен, липа, клен, явір, берест, дуб, осика, тополя, дика груша, дика яблуна, черемха та черешня" [20].

У минулому територія міста була вкрита природною рослинністю з переважанням грабово-дубових лісів та інших рослинних угруповань формації *Querceta roboris*. В околицях Вінниці природна рослинність збереглася краще, ніж на Поділлі загалом. Сьогодні добре збереглися два великі лісові урочища – П'ятничанський ліс та Городище, які безпосередньо прилягають до житлових масивів. У них трапляються невеликі ділянки дубово-ясеневих грабових лісів віком близько 200 років. Лісів такого віку й складу не збереглося більш ніде в Україні. Крім лісів, у складі природного рослинного покриву в межах міста невеликі території займають луки (як елемент заплавної рослинності), лучно-степові ділянки на виходах гранітів по берегах Бугу, а

також водно-болотна рослинність (переважно типу високотравних угруповань на мілководді) [12].

Трав'яний покрив ділянок лісів, що збереглися, відзначається великою флористичною різноманітністю. Помітна участь *Aegopodium podagraria* L., *Carex pilosa* Scop., *Asarum europaeum* L., *Galeobdolon luteum* Huds., *Stellaria holostea* L., та інших типових неморальних видів. Добре виражені синузії весняних ефемероїдів: *Galanthus nivalis* L., *Anemone nemorosa* L., *Corydalis cava* (L.) Schweigg. et Korte. [12].

Цілеспрямоване вивчення флори міста Вінниці до цього часу не проводили. Окремі літературні дані дають лише загальне уявлення про склад і характер флори регіону.

Короткі повідомлення про флористичні знахідки трапляються в роботах В.Марчинського (1820-1823), В.Бессера (1822), А.Андржієвського (1861, 1862), А.Роговича (1869), В.Монтрезора (1881), І.Шмальгаузена (1886, 1897). Докладніша інформація щодо флористичного складу рослинного покриву на території Вінниці та її околицях наведена в працях А.Хребтова (1910), О.Савостіянова (1925, 1933), Ю.Клеопова (1928), Є.Лавренка та Ф.Левіної (1937), Б.Балковського (1939), І.Борзової (1946), В.Осичнюка (1961). З огляду на ці публікації нами виділено три етапи у вивченні флори м. Вінниці.

Перший флористичний етап дослідження охоплює період від середини XIX ст. до 1910 року. Протягом цього періоду вивчали флору Поділля, у тому числі Вінницької області. У роботах наведено списки рослин регіону, в яких є окремі повідомлення про знахідки низки рослин у Вінниці, вказані місцезнаходження, умови виростання. Як результат експедиційних досліджень, у працях В.Бессера (1822), А.Андржієвського (1861, 1862) та А.Роговича (1869) трапляються повідомлення про флористичні знахідки у Вінниці та її околицях. І.Шмальгаузен у своїй праці “Флора Средней и Южной России...” (1897) вказує на наявність зібраних ним у Вінниці 56 видів рослин, які найбільше зацікавили вченого [18]. Серед них є рідкісні види, такі як *Carlina onopordifolia* Besser ex Szafer, Kulcz. et Pawł., *Orchis coriophora* L., *O. morio* L., *O. militaris* L., *Traunsteinera globosa* (L.) Rechb., *Epipactis palustris* (L.) Crantz.

Проводили й спеціальні дослідження. З вивченням саме міської флори пов'язана праця А.Хребтова (1910) про бур'яни м. Вінниці та його околиць [16]. Предметом дослідження була бур'янова рослинність городів, садів, баштанів, забур'янених місць і полів, розташованих як у самому місті, так і на його околицях. Обстежена дослідником територія Замостя (на той час зарічна частина міста на лівому березі р. Південний Буг, субурбанзона), сьогодні входить в урбанзону і становить інтерес для порівняльної характеристики складу флори на початку минулого століття та сьогодення. Автором наведений список бур'янів Вінниці, який нараховує 166 видів рослин, адвентивними з них є 63 види. У списку також вказані види, які підлягають сьогодні карантинному контролю: *Cuscuta europaea* L. та *C. campestris* Yunck.

Таким чином, протягом цього періоду були отримані лише фрагментарні дані щодо наявності тих чи інших видів на території міста. Загалом за цими даними можна нарахувати 385 видів.

На другому етапі досліджень домінують роботи з вивчення рослинного покриву окремих регіонів Поділля, у т.ч. Вінниччини та міста зокрема. Цей

період починається від 20-х років минулого століття та відзначається зростанням інтересу до поглибленішого вивчення флори Вінниці та її околиць. Значний внесок у ці дослідження зробив О.Савостіянов. У працях “Ботанічні екскурсії в околицях Вінниці” (1933) та “Дика рослинність Поділля” (1925) наведено загальну характеристику природного рослинного покриву в межах міста на той час [14, 15]. Основою роботи “Ботанічні екскурсії в околицях Вінниці” (1933) є флористичні й геоботанічні дослідження, які автор проводив протягом 1925-1933 років. Ця праця краєзнавчого напрямку має загально-пізнавальний характер. За свідченням автора “... її присвячено методиці ботанічних екскурсій та що має за завдання в стислому нарисі обізнати маси екскурсантів з природною рослинністю околиць м. Вінниці” (стр.4). О.Савостіянов докладно описав рослинність околиць Вінниці (дубових лісів, березових гаїв, водних територій і боліт, скель над р. Південний Буг (субурбанзона) та рослинність самого міста (Парк 4-ї Радікарні, П'ятничанський парк, декоративний садок муніципалітету ім. Коцюбинського (урбанзона)).

У статті “Новіші відомості про флору Поділля” (1928) Ю.Клеопов наводить деякі види рослин, які ростуть у Вінниці та, на його погляд, є новими для України й для СРСР [8]. Це такі види як *Thymus pulegioides* L. aggr. та *Euphrasia parviflora* Schag.

У 1934 році була опублікована стаття Є.Лавренка та Ф.Левині “Острівне наодище бореальної рослинності в околицях Вінниці” [9]. У цій праці наведено відомості про 82 види рослин, які росли й були зібрані до гербарію в долині р. Південний Буг та р. Десни протягом 1929-1930 років. Акцент у статті зроблений на рослинність бореального типу в околицях Вінниці серед ландшафту Подільських лісів західноєвропейського та південноєвропейського типу, запропоновано заходи охорони для видів *Calluna vulgaris* (L.) Hull та *Nardus stricta* L.

У роботі Б.Балковського “Матеріали до флори Поділля” (1939) представлений список рослин, який “...доповнює ботанічні відомості про Поділля” [3]. Серед них є ті, які ростуть як в урбанзоні, так і в субурбанзоні Вінниці. Деякі з них виявилися невідомими для Вінницької області і м. Вінниці: *Bromus commutatus* Schrad., *Erucastrum armoracioides* (Czen. ex Turcz.) Cruchet, *Carex disticha* Huds., *Stipa tirsia* Steven, *Spergularia salina* J. Presl et C. Presl, *Tragus racemosus* (L.) All., *Phytolacca americana* L. та інші. Останній вид наводиться вперше для України.

Рослинність гранітних відслонень околиць Вінниці була досліджена 1927 року І.Борзовою. Результати цих досліджень викладені в праці з однойменною назвою у 1946 році [4]. Дослідження проводили під керівництвом проф. В.В.Альохіна. У роботі докладно описано клімат, ґрунти, природну рослинність району досліджень. У представленому списку з 56 видів рослин, які росли на дослідних ділянках найбільшу кількість становили злаки. Складено також списки рослин заболочених западинок, заплавлених боліт, заводей, схилів р. Південний Буг. Автором підкреслено, що в рослинності гранітних відслонень околиць Вінниці представлений значний відсоток рослин “бур'янового характеру”, таких як *Filago arvensis* L., *Berteroa incana* (L.) DC., *Echium vulgare* L., *Calamintha acinos* (Lam.) Dandy і значна бідність рідкісними видами. “По кількості останніх вінницькі граніти помітно відрізняються від інших гранітних відслонень України”.

няються від херсонських прибузьких гранітів, котрі багаті на рідкісні види.” (стор. 170).

У конспекті флори, наведеному в дисертації В.Осичнюка “Флора и растительность Среднего Побужья” (1961), а також в авторефераті [11] відзначено 37 видів рослин, які були зібрані автором у Вінниці та на її околицях. Подальший розвиток флористичних досліджень на території міста періодично продовжувався і в наступні роки, але, на жаль, не оформлений в публікації. Цікаві знахідки з території міста та його околиць (О.Орлов, Т.Андрієнко (1975, 1986) та ін.) зберігаються в гербаріях Вінницького краєзнавчого музею та Інституті ботаніки ім. М.Г.Холодного НАНУ і є цінним матеріалом до інвентаризації урбанofлори Вінниці.

Отже, проведені флористичні дослідження були фрагментарні, здійснені в різні часи й з різною метою. Для сучасного етапу флористичних досліджень характерний якісно новий підхід до вивчення урбанofлори міста. Він розпочинається нашими роботами від 2002 року, спрямованими на комплексне вивчення рослинного покриву міста методами урбанofлористики. До початку цих досліджень видовий склад урбанofлори Вінниці за літературними даними нараховував 634 види, з них рідкісних 18 видів, бур’янів 481 (у т.ч. адвентивних 239). Були складені описи основних рослинних угруповань фрагментів природної рослинності в межах субурбанзони і околиць міста (парків, лісопарків, гранітних відслонень і т. д.).

У результаті проведених польових досліджень і критичного перегляду гербаріїв КВ та Вінницького краєзнавчого музею нами складений попередній список урбанofлори міста, який нараховує 841 вид рослин.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андржиевский А.** Исчисление растений Подольской губернии и смежных с нею мест. – Тр. Комис. при ун-те св. Владимира для описания губерний Киев. учеб. округа, 1861. – Т. 4, вып. I. – С. 1-51.
2. **Андржиевский А.** Продолжение исчисления растений Подольской губернии и смежных с нею мест. – Унив. изв., 1862, № 7. – С. 94-142.
3. **Балковський Б.** Матеріали до флори Поділля // Укр. ботан. журн., 1939. – № 23 (31). – С. 65-80.
4. **Борзова И.А.** Растительность гранитных выходов окрестностей Винницы. – Учен. зап. МГУ – 1946. Сер. геогр. – Вып. 119. – С. 136-173.
5. **Геоботанічне районування Української РСР.** / Під ред. Барбарича А.І. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 17-70.
6. **Денисик Г.І., Любченко В.Є.** Простори Вінничинни. – Вінниця: ЕкоБізнес-Центр, 1999.
7. **Ерофеев И.А.** Винница. – Москва, 1960. – 128 с.
8. **Клеопов Ю.Д.** Новіші відомості про флору Поділля // Укр. ботан. журн., 1928. – Т. 4. – С. 24-33.
9. **Лавренко Є.М., Левіна Ф.Я.** Острівне находище бореальної рослинності в околицях Вінниці. / Вісник Київського ботан. саду. – 1937. – Вип.17. – С. 87-98.
10. **Монтрезор В.В.** Обзорение красивейших растений, входящих в состав губерний Киевского учебного округа: Киевской, Подольской, Волынской, Черниговской и Полтавской. – Киев: Киев. о-во садоводства, 1881а. – 49 с.
11. **Осичнюк В.В.** Флора и растительность Среднего Побужья: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1961.

- 12. Півошенко І.М.** Клімат Вінниці. – Вінниця: Антекс – ІЛГД, 1995. – 224 с.
- 13. Рогович А.С.** Обзорение семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа.: Волынской, Подольской, Киевской, Черниговской и Полтавской. – Киев: Изд-во Киев. ун-та, 1869. – 308 с.
- 14. Савостіянов О.О.** Дика рослинність Поділля: Схематичний нарис. – Вінниця.: ВБУ при ВАН, 1925. – 73 с.
- 15. Савостіянов О.О.** Ботанічні екскурсії в околицях Вінниці. – Вінниця: Вінниц. наук. б-ка, 1933. – 90 с.
- 16. Хребтов А.А.** Сорная растительность г. Винницы (Подольск. губ.) и его окрестностей въ 1909-м году. – Труды Бюро по Прикладной Ботанике, т. 3, С.-Петербург, 1910. – С. 531-559.
- 17. Шмальгаузен И.Ф.** Флора Юго-западной России, т.е. губерний: Киевской, Волынской, Подольской, Полтавской, Черниговской и Смежных местностей. – Киев: Изд-во Киев. ун-та, 1886. – 783 с.
- 18. Шмальгаузен И.Ф.** Флора Средней и Южной России, Крыма и Северного Кавказа. – Киев, 1895 – 1897. – т. 1-2.
- 19. Besser W.** Enumeratio plantarum hucusque in Volgynia, Podolia gub. Kioviensi, Bessarabia cis Thyraica et circa Odessam collectarum simul cume observationibus in Primitiae Florae Galiciae Austriacae. – Vilnae, 1822. – 111 p.
- 20. Marczynski W.** Statystyczno-topograficzne i historyczne opisanie gubernii Podolskiej z rysunkami i mapami. – Т. 1. – Vilno, 1820-1823.